

Pojmovanje države in nacije pri novorevijaških v osemdesetih letih¹

UVOD

Cilj te razprave je pregled glavnih temeljev in elementov pojmovanja idealne ali "normalne države" pri najprodornejših sodelavcih Nove revije v obdobju od njene ustanovitve (1982) do osamosvojitve Republike Slovenije (1991). Pregledala sva vse izdaje Nove revije v omenjem obdobju in izbrala tiste avtorje, ki so v aktualne razprave, ki zajemajo tudi pojmovanje "normalne države", prinašali referenčne ideje. Slednje so vplivale na interpretacijo političnih razmer v Sloveniji in Jugoslaviji ter na samorazumevanje in ravnanje gibanj za demokratizacijo in osamosvojitvev. Osredotočila sva se na najpomembnejše avtorje in ideje, ki so jih številni drugi publicisti, ki jih v sami razpravi ne navajam posebej, predvsem povzemali. V svoji analizi se opirava predvsem na članke filozofov dr. Ivana Urbančiča in dr. Tineta Hribarja ter pravnika in sociologa dr. Franceta Bučarja.

Krog Nove revije se je proti koncu 80. let profiliral kot ena treh vodilnih političnih in zgodovinsko interpretativnih subjektivitet na Slovenskem, ki so posegle v procese dezintegracije Jugoslavije, osamosvojitve Slovenije in oblikovanje novih političnih temeljev RS. Vse tri subjektivitete (poleg te, ki se je oblikovala zlasti okrog Nove revije, še reformno usmerjeni del Zveze komunistov ter postmarksistična nova družbena gibanja) so v času, ko se je bližal konec Jugoslavije, in zaostrovanja poskusov jugoslovanskega centralizma tesno sodelovale in njihovi identitetni položaji niso bili ostreje zoperstavljeni drug proti drugemu. Po izpeljani osamosvojitvi se je novorevijaški krog hitro začel profi-

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta "Država – nacija in ksenofobija" (št. J5-5261), ki ga na Mirovnem inštitutu vodi dr. Tonči A. Kuzmanić. Projekt je delno financiran iz sredstev Ministrstva za šolstvo, znanost in šport RS.

lirati kot intelektualna baza politične desnice, medtem ko se je reformna smer znotraj ZK preoblikovala v t. i. levi pol parlamentarnega političnega prostora, posamezni akterji novih družbenih gibanj pa so bodisi prestopili v levoliberalni strankarsko politični spekter, bodisi so se umaknili iz strankarsko določenega političnega prostora. Glavnina snovanja in izvedbe osamosvojitve RS je bila stvar Demosove vlade oz. nastajajoče desnice, zato se je v poosamosvojitvenem času uveljavila teza, da je samostojna Slovenija predvsem izdelek ali rezultat prizadevanj novorevijaškega kroga. Teza delno drži le na tehnični ravni, saj sta pri oblikovanju politične konstitucije RS tako v času osamosvajanja kot tudi kasneje sodelovali tudi preostali dve omenjeni "subjektiviteti". Na novo nastali konglomerat Liberalne demokracije Slovenije je po razpadu Demosa celo pridobil glavni delež oblasti in preoblikoval Slovenijo po samosvojem modelu, s katerim sta politična desnica in novorevijaški krog kot njena intelektualna baza že celo desetletje v neprikritem sporu. Kljub temu so novorevijaški predosamosvojitveni politični koncepti deloma vgrajeni v politični sistem in politično kulturo Slovenije v postsocializmu in nekatere posledice tega so prisotne še danes (npr. problematika izbrisa več deset tisoč prebivalcev z domnevno "protislovenskim" političnim prepričanjem iz registra stalnih prebivalcev).

Pojmovanje države in nacije se je v obravnavanem gradivu večinoma nanašalo na tedaj aktualno in realno obstoječo državo SFR Jugoslavijo. Vzpostavljalo se je predvsem kot kritika političnega, ekonomskega in kulturnega ustroja Jugoslavije kot nedemokratske republike z monopolom Zveze komunistov nad političnim odločanjem, kot neučinkovitega samoupravno socialističnega gospodarskega sistema v recesiji in kot federacije, razcepljene med prizadevanja posameznih republik za večjo avtonomijo in centra za večanje pristojnosti in moči. Obravnava države se je v veliki meri nanašala na aktualni kontekst Jugoslavije kot države v krizi, kot konfliktna ali celo nevarna država, torej kot "nenormalne" države. Razprave, ki so se nanašale na sam jugoslovanski položaj, povečini niso bile konceptualne narave, saj so obravnavale konkretne dileme, njihova konceptualnost pa je bila kvečjemu negativna ali pa se jo da razbrati v grobih orisih. Toda ob teh prevladujočih aktualnih zapisih je v obravnavanem gradivu tudi več člankov in razprav, zlasti treh izpostavljenih avtorjev, ki segajo onstran aktualnega jugoslovanskega konteksta: bodisi odkrito razmišljajo o Sloveniji kot samostojni državi (s približevanjem letu 1991 je takšnih premikov čedalje več) bodisi se distancirajo od jugoslovanske realnosti na teoretski ravni in razvijajo pozitivne (glede na "obstoječo negativnost") konceptualne elemente demokratične, gospodarsko uspešne in "ne-tuje" (v smislu t. i. "nacionalne politike") države, ki jo tukaj delovno imenujeva "normalna država". Ta "normalna država" se z iztekom 80. let in s prehodom v

90. leta na praktični ravni čedalje bolj prekriva s samostojno Slovenijo, pred tem pa je vprašanje njene identitete še odprto. Tisto, kar naju tukaj zanima, so temelji, na katerih naj bi bila po pojmovanju ključnih novorevijaških avtorjev zgrajena in utemeljena "normalna država", ki bi imela nekonfliktno politično prihodnost in legitimnost ter bi bila uspešna v funkciji servisa družbenih dejavnosti (gospodarstvo, kultura itd.). Vprašanje, ali je to še vedno lahko Jugoslavija, zgrajena po dogovoru na novi podlagi, ali pa je to nujno odcepljena Slovenija, sprva še ni bilo najpomembnejše.

Razprave o temeljih "normalne države" so se profilirale predvsem znotraj mišljenjskega konteksta t. i. nacionalnega vprašanja. Vprašanje države je nastopalo kot vprašanje položaja nacije in naroda. Toda odgovor, kako in kaj je z nacijo in narodom, ni bil enoznačen. V obravnavanem gradivu je mogoče jasno slediti dvema različnima smerema razpravljanja o nacionalnem vprašanju in posledično o državi. Prva smer, ki jo označujeva kot etnocentrično, je tematiko državnosti in nacije tesno navezovala na tematiko naroda kot na središčni problem. Narod tu nastopa kot temeljno, vnaprej dano predpolitično dejstvo in središče politične filozofije in prakse. Nacija je videna kot presek naroda in države oz. kot položaj naroda, ki si je pridobil lastno samostojno državo. "Normalna država" je po tem pojmovanju narodna država oz. država konkretnega naroda, njena najbolj naravna oblika pa naj bi bila istovetnost enega naroda in ene države na določeni ozemeljski enoti. Etnocentrizem je krčil javni prostor kot enega bistvenih konstituentov moderne demokracije na narodno voljo, narodni interes in narodno kulturo. Najizrazitejši predstavnik te smeri pojmovanja države, katere glavni problem je položaj naroda, je bil v Novi reviji v 80. letih Tine Hribar.

Druga smer povezuje državo predvsem z učinkovitostjo, to pa je v razmerah moderne kapitalistične družbe smiselno ocenjevati predvsem kot gospodarsko učinkovitost. Ta interpretativna smer teoretsko črpa iz sistemske sociologije, pri čemer ponavadi daje največjo težo gospodarskemu podsistemu in mu podreja smotre drugih podsistemov. Tako neprikrito priznava, da so institucije politične demokracije in pravne države pravzaprav funkcije družbene, torej gospodarske učinkovitosti, glavna naloga političnih institucij pa je zagotavljati temu ustrezen okvir. Javnosti ne daje pomembnega mesta v političnem sistemu in procese političnega odločanja razume kot izrazito tehnično-operativno početje: politika je zanj tehnologija racionalnega upravljanja družbe in država je le glavni instrument pri tem. Pri vprašanju povezave med narodom in državnostjo je druga smer mestoma nasprotujoča etnocentrizmu in osamosvojitve Slovenije je zanjo relativni cilj, ki je smiseln le toliko časa, dokler slovenskemu gospodarstvu ponuja boljše možnosti za razvoj. Nacionalno vprašanje je torej

postavljeno predvsem v širši kontekst družbenega razvoja (dojetega predvsem kot ekonomski razvoj), narodnost pa služi le kot vir identitete, vendar je politično pretežno obrobno vprašanje. Druga smer, ki jo je najbolj artikulirano zastopal France Bučar, je v obdobju Jugoslavije nastopala kot ekonomska in sociološka kritika “realnega socializma”, zatem pa se je preoblikovala v teorijo tranzicije in dominantno politično agendo postsocializma, kompatibilna pa je tudi z neoliberalnim globalizmom.

Izvirna kombinacija in svojevrstna sinteza obeh smeri se kaže v mišljenju Ivana Urbančiča. Ta identiteto nacije in države izvaja iz naroda in soglaša s Hribarjevo izhodiščno predpostavko, da je narodna pripadnost temeljni “politikum”, toda samo bistvo nacije vidi drugje: v volji do moči. Nacija pri Urbančiču ni zgolj preprosta zveza med narodom in državo (narod + država = nacija), pač pa je tudi samoproizvajajoči sistem moči, ki si predhodne danosti, kakršna je narod, jemlje za smoter, toda tudi in predvsem za sredstvo. Obenem prevzema argumentacijo družbeno razvojnega pojmovanja države in pri tem poudarja načelo produktivnosti kot temeljno načelo vsake moderne organizacije. Najostrejši in morda najnevarnejši dosežek tega mišljenja je nemara v tem, da je v horizont produktivnosti in tehnologije oblasti vključil tudi samo nacijo. Etnocentrični cilji lahko v tem mišljenju postanejo tako relativizirani (narodni interesi kot gospodarski interesi) kakor tudi absolutizirani prek produktivnostne reinterpretacije (nacija kot totalna samoproizvajajoča se tehnologija moči).

ETNOCENTRIZEM: NAROD KOT TEMELJNI POLITIKUM

Prve številke Nove revije so bile sestavljene v bolj ali manj programatskem duhu. V enem ključnih programatskih prispevkov (Urbančič, št. 2) je Ivan Urbančič moderno epoho opredelil kot “narodno-državljsko družbo” oz. družbo, ki jo določajo in oblikujejo “narodne države”. Temeljna Urbančičeva predpostavka je, da je človek sodobne epohe apriorni narodni človek in da to tudi hoče biti, če je svoboden. Bivanje v narodno-državljski družbi nas tudi človeško določa, saj človek kot abstraktni nosilec pravic ne obstaja, pač pa obstajajo ljudje kot pripadniki posameznih narodov in nacij oz. nacionalnih sistemov svobode, pravic in zakona. Urbančič človekovi narodnosti ni pripisal položaja ene od izbir ali ene od sobivajočih identitet, pač pa je zanjo zahteval ekskluzivno vodilno mesto.

Obenem je suverene narode razglasil za “edine dejanske subjekte na Zemlji”. Cilj vsakega naroda je postati politični subjekt, kar je enako kot pridobiti državnost, kajti ustroj narodno-državljske družbe po nemškem klasičnem idealizmu pomeni dejanski sistem svobode. Ta se kaže v avtonomiji ali samodoločanju

in v enakosti do drugih suverenih subjektov, ki sestavljajo svet. Osnovni politični cilj skupnosti narodnih ljudi je, da so ali pa da postanejo samozavedajoč se narod. Pomen slovenske kulture je že v tem, da je slovenska, da potrjuje istovetnost. Kot taka ustreza zakonitostim narodno-državljske epohe in njenemu duhu svobode. Poleg kulture (zlasti visoke literature in umetnosti) se narodno-državljski duh svobode izkazuje tudi v “družbenopolitičnem in gospodarskem bivanju naroda”. Politika je epohalno svobodna, če je po svoji vsebinska slovenska, in gospodarstvo, če je narodno (torej slovensko) gospodarstvo. Druge, ne-narodne identitete, denimo delavska, so po Urbančičevem prepričanju smiselne le znotraj narodnega okvira. Posebna delavska kultura naj bo del širše slovenske, in ne najširše, torej internacionalne kulture. Nekaj podobnega velja za delavsko samoupravljanje: če pomeni redukcijo (narodnega) človeka na delavca oz. “individua žive proizvodilne sile” brez (narodne) identitete, to vodi v okrnitev (narodno-državljske) svobode. Je pa uvedba slovenskega samoupravljanja smiselna v zunanjepolitičnem kontekstu: kot odgovor na pritiske stalinizacije oz. dominacije Sovjetske zveze in nadaljevanje narodnoosvobodilnega boja. Svoboda v slovenskem samoupravljanju bi torej tičala v njegovi slovenskosti in ne v samem samoupravljanju.

V sklepnem delu eseja je Urbančič nakazal možnost, da bi narodna bitnost človeka in družbenega ustroja postala relativna, če bi prišlo do kvalitativne epohalne spremembe “temeljev subjektivnosti človeka”. Vendar te možnosti takrat, leta 1982, še ni videl kot aktualne (jo je pa vse bolj tematiziral v drugi polovici 80. let). Zato je predlagal, naj bo slovenstvo “bivanjski temelj” kulture in mišljenja, ki ga prinaša Nova revija. Teza je obveljala vsaj nadaljnjih pet let in ni bila deležna resnejših nadgradenj vse do leta 1987 in znane 57. številke (“Prispevki za slovenski nacionalni program”), ko je diskusija o nacionalnem vprašanju in položaju državnosti postala stalnica vsebin Nove revije.

Vodilni zagovornik etnocentričnega koncepta je bil v 57. številki Tine Hribar. (Hribar, št. 57) V opredeljevanju nacije kot preseka naroda (rodovna danost) in države (suverena oblast) se je oprl na Heglov koncept modernega avtonomnega in suverena subjekta in na tezo o “zgodovinskih narodih”. Narod lahko pridobi status subjekta v svetu le prek lastne države. Ta mu obenem edina zagotavlja svobodo in brani pravice. Narod postane zgodovinski, ko vzpostavi državo ali ko “postane država”. “Substancialni cilj vsakega naroda je biti država, nacija,” kajti le tako lahko skrbi zase. Pri tem gre tudi za esencialni premik: ker je država uresničenje ideje svobode, je nacija pravzaprav metafizičnega izvora. Medtem ko narod izvira iz narave, izvira nacija iz duha. Cilj naroda je stopiti iz območja narave in naravne volje v območje epohalnega duha. Narod kot naravna preddržavna danost je osnova države, a ne zadostna, po drugi strani pa

je država kot nasledek narodne enote po svoji formi tesno vezana na narodno identifikacijo, ki je navznoter enovita, navzven pa vzpostavlja meje.

Druga oporna točka je bil Hribarju Ernest Renan, ki je narod kot naravno podlago izključil iz koncepta nacije in poudaril voljo do moči kot glavni element nacije. "Nacija se po njem konstituira iz čisto subjektivnih elementov." Metafizika, ki določa Renanovo tezo, ni več metafizika kartezijskega subjekta, temveč je "metafizika volje do moči". Volja do moči si podredi in naredi razpoložljiv tako narod kot svojo domnevno osnovo, kakor tudi posameznike, ki jih zajame. Nacijo določata enotnost in volja do moči. Moderni pojem nacije je začrtala francoska revolucija z dogodkom historičnega novuma, ki je kasneje zaznamoval svetovno zgodovino: vstaja ljudstva in privzem državnostne subjektivitete. Nacija je točka samovzpostavitve politične enotnosti naroda ali ljudstva in njegovega samopoistovetenja z državo. Pri Heglu nacija pomeni prehod od naroda k državi, pri Renanu pa gentilni izvor ni več pomemben, saj se nacionalni subjekt vzpostavi na samozadosten način. Hribar je v svojem prispevku v 57. številki Nove revije združil oboje: narod in voljo do moči. Slovensko nacionalno vprašanje je opredelil kot vprašanje prestopa politično negotovega naroda na raven subjekta volje, to je nacije, ki ve, da hoče nekaj zase, in tudi ve, kaj hoče (lastno državo). S to zahtevo se odpre pobožje vprašanje moči in volje do moči.

Hribar se je oprl še na dva pogleda na slovensko nacionalno tematiko, objavljena v t. i. nacionalni številki problemov leta 1970. Urbančič (1970) je tam ocenil, da slovenstvo dotlej še ni zmoglo subjektne samopostavitve, zato se je v vseh prelomnih zgodovinskih trenutkih oprlo na nekaj transsubjektnega: na tuje državne projekte ali na anacionalne ideološke projekte. V praksi se je odziv pokazal kot sledenje različnim utopijam ali pa kot "polovičarstvo in drobtinčarstvo". Največji doseg tovrstnih nacionalnih programov je bila zahteva po kulturni avtonomiji, ki je prihajala predvsem iz vrst književnikov. Dušan Pirjevec (1970) pa je postavil razločevanje med narodom kot etnično strukturo in nacijo kot subjektom: razdelitev, ki določa izhodišče vseh novorevijaških razprav o nacionalnem vprašanju. Izhajajoč iz Renana je Pirjevec menil, da je samoutemeljevanje nacije v narodu zgodovinsko že zastarelo, lahko pa tudi iracionalno in uničevalno. Opiranje nacije na narod je imel za simptom nezadostnosti subjektivitete. Trdil je, da mora biti nacija ne-utemeljena (v nečem naravnem ali na-rodnem), saj se ravno v ne-utemeljenosti in nevezanosti na zunanji izvor potrjuje njena svoboda. Taka postavitev nacije omogoča kvalitativni prehod od obrambne države, ki jo zaznamuje strah pred tem, kaj drugi (močnejši) počnejo s tabo (slabotnejšim), k vprašanju, kaj narod počne sam s sabo in kako skrbi zase – če je potrebno, tudi na račun drugih. Na tej točki se

je Hribarju (Hribar, št. 57.) odprla (ne pa tudi podrobneje razvila) sinteza, kakršno poudarja Urbančič: sinteza naroda in tehnologije. Gre za “vprašanje racionalizacije moči, se pravi predvsem racionalne organizacije razmerjem moči primernih institucij.” Narod postane “subjekt tehnološke revolucije” – a ta tema že sodi v naslednje poglavje.

Hribar se je v sklepnem delu svojega prispevka v 57. številki Nove revije spustil v aktualno polemiko z jugoslovanskimi političnimi razmerami in ustavnim položajem Slovenije in Slovencev. V duhu predhodnega razpravljanja je zastavil schmittovsko vprašanje, kdo je dejanski suveren oz. subjekt državne enote Socialistična republika Slovenija. Ugotovil je, da je to v sprejrtjenih razmerah partijskega monopola nad oblastjo sama partija, ne pa slovenski narod, kot naj bi bilo “normalno” ustavno stanje države. Polemiziral je z dvojnostjo slovenske ustave, ki SRS ne utemeljuje le v suverenosti slovenskega naroda, temveč tudi delovnega ljudstva. Hribar je analiziral diskurzivno sprejrtjenost in pleonazmičnost komunistične pravne terminologije ter ocenil, da je bila SRS tako po svoji politični praksi kot tudi po ustavi substancialno partijska država. Vendar pa njegov očitek ni šel v liberalno smer “substancialne praznosti” pravne države, pač pa je partijskemu subjektu zameril, da zaseda subjektno mesto naroda in da SRS po svojem bistvu ni “narodna država”. Sklepal je, da je slovenski narod prek instituta delovnega ljudstva in prek poudarjanja socializma kot ustavne kategorije podložen nacionalno naključni državi in s tem “degradiran na raven občanov”, torej zasebne identitete. SRS je Hribarju v perspektivi predpostavke, da “normalna” nacionalna država izvira iz narodnega subjekta, delovala kot anacionalen teritorij, ne pa kot “ireduktibilna domovina Slovencev, slovenskega naroda”. Sintagma ireduktibilnosti je pojmovno tesno povezana s suverenostjo, slovenstvo kot emocionalna kategorija pa z državnostjo kot politično in pravno kategorijo. Ena od posledic ustavne neekskluzivnosti slovenskega naroda naj bi bila po Hribarjevem prepričanju “brezbitnost naroda” ali z drugimi besedami: “Slovenci postajamo last nečesa nad nami”. Drugo posledico nakaže skozi heglovski obrat od suverenosti naroda, ki v izrazu svoje svobode osnuje državo, k suverenosti države, ki si podredi narod: če Slovenija ni država slovenskega naroda, si jo bodo lahko začeli lastiti tudi neslovenski prebivalci tega ozemlja. Takšen položaj bi bilo mogoče teoretično osmisliti z ne-etničnim državljskim konceptom ljudstva kot inkluzivnega suverena, ki nadomesti ekskluzivni narod, a Hribarja je to navdajalo z izrazitim nelagodjem.

Hribarjevski etnocentrizem se je odrazil tudi v nekaterih kolektivnih manifestih, ki jih je v letih 1988 in 1989 soustvaril novorevijaški krog razumnikov. T. i. “pisateljska ustava” (predlog posebne komisije Društva slovenskih pisatel-

jev in Slovenskega sociološkega društva) iz leta 1988 (Teze za slovensko ustavo, št. 78–79) ima v prvem členu zapisano dvojnost, ki se je kasneje prenesla tudi v uradno ustavo Republike Slovenije, namreč da je Slovenija “država slovenskega naroda in vseh ljudi, ki so si v skladu z zakonom pridobili pravico do slovenskega državljanstva”. Iz tega so izpeljane nekatere ustavne določbe, ki govorijo o privilegiranem ustavnem položaju slovenskega naroda. Četrti del (“Državna ureditev”) pravi, da so parlamentarni poslanci in predsednik republike “predstavniki naroda” (ne pa tudi preostalih državljanov). V prvem delu (“Temeljna načela in določila”) pa je zapisano, da so “vsa naravna in kulturna bogastva Slovenije skupna last slovenskega naroda; lastninsko pravico nad njimi lahko pridobijo samo državljanji Slovenije”. Koncept narodne države državljanom neslovenske identitete ponuja le nekakšen “tolerančni patent”, ki ne zagotavlja popolne politične oz. javne enakosti, pač pa predvsem enakost pravic in svobod državljanov kot zasebnikov. Podobno je “Majniška deklaracija 1989” (Majniška deklaracija 1989, št. 83–84) zahtevala utemeljenost slovenske državnosti v suverenosti slovenskega naroda, kategorijo državljanstva pa je omenila le v kontekstu “duhovne in gmotne blaginje” prebivalcev Slovenije, torej na področju zasebnega.

Političnofilozofski in ustavnopravni koncept sklenjenega naroda, ki vzpostavlja državo, zapira možnosti za notranjo pluralno strukturo države in njenih političnih prostorov. Svoboda naroda je svoboda “Enega” v njegovi lastni avtonomiji, problem pa nastopi, kadar se “Eno” razklepa v množstvo: svoboda večinskega naroda se lahko zoperstavi svobodi manjšinskih narodov, svoboda javne morale svobodi izbire in svoboda družbe kot celote svobodi posameznikov. Problem je kot akademsko vprašanje eskaliral že takoj ob soočenju ideje narodne države kot modela reševanja slovenskega narodnega vprašanja z večnarodno stvarnostjo jugoslovanskih republik. Na nevarnost teze novorevijskih avtorjev s Hribarjem na čelu so leta 1988 opozorili srbski avtorji v polemikah, objavljenih v Novi reviji, št. 78–79, ki so govorili o dveh poteh urejanja srbskega nacionalnega vprašanja: prva možnost je državljanski princip ureditve republik in dogovor o kulturni avtonomiji Srbov, ki so živeli v različnih republikah. (Prim. Predpostavke in načela ustavnih sprememb, št. 78–79) Druga možnost pa je načelo “ena republika – en narod (in podrejene narodnostne manjšine)”, ki se je npr. Kostu Čavoškemu, Vojislavu Koštunici in Zoranu Đinđiću zdela spornejša in bolj tvegana. (Prim. Čavoški in Koštunica, št. 78-79, in Đinđić, št. 78–79)

A kaže, da Hribar in drugi neskladja med idejami iz 19. stoletja o čisti narodni državi in med stvarnostjo republiških meja ter njegovih morebitnih posledic v primeru razpada Jugoslavije niso mogli ali hoteli pripoznati. (Hribar, št.

78–79) Ob predpostavki, da v slovenskem primeru razmerje med narodom in republiko ni problematično, je trdil, da je za Slovence model narodne države povsem smiseln. Dopustil je možnost, da se tiste jugoslovanske republike, ki imajo narodno mešano sestavo, organizirajo kot državljanske države, a zavračal je srbski predlog, da morajo biti vse republike “vzpostavljene po istem načelu” (to je državljanskem), ker da gre za “unitaristično in integracionistično načelo”. V polemiki s srbskim predlogom ustavnih sprememb je Hribar dosledno vztrajal pri drugem modelu, modelu enotnosti naroda in države, in se je eksplicitno zavzel za ustavo, ki izhaja iz naravnega, ne pa pozitivnega prava, oz. iz naroda, ne pa iz republike kot ustavnega temelja. “Republika je država naroda; narod s svojo državo (republiko) je nacija, je narod s polno nacionalno integriteto oziroma suverenostjo. Torej ima svojo polno nacionalno integriteto lahko le v svoji republici, svoji državi. V drugi republici, če je ta zares država, je narod navzoč kot etnična manjšina.” “Neidealni sestav nacije” naj se uredi v prevlado državotvornega naroda nad drugimi narodi. Edina varovalka, ki jo je predlagal, je meja “človečnosti” – toda njen ustavni položaj je ostal nejasen in bržkone sekundaren.

Hribar (Hribar, št. 78–79) je svoje stališče utemeljeval v naslednjem pojmovnem konstruktju.

1. Človeka in abstracto ni. Obstaja le zgodovinsko določen človek. Človek modernega sveta je a priori narodni človek in človekova avtonomija nastopa kot avtonomija pripadnika naroda oz. narodna avtonomija.
2. Vse pravice in svoboščine izhajajo iz tega, da je človek pripadnik naroda, ki tvori državo. Vse nadaljnje izpeljave sledijo iz narodne predpostavke: demokracija je lahko le demokracija slovenskega (ali kakega drugega) naroda oz. za slovenski narod, pravna država je pravna država slovenskega naroda oz. za slovenski narod, liberalizem kot nacionalni liberalizem, državljanski status pritiče pripadnike slovenskega naroda (Hribar: “Nacionalna država je eo ipso država državljanov, toda državljanov nekega naroda.”) itd. Državljana, skratka, brez naroda ni.
3. Nosilec pravic in svoboščin, ki tvorijo moderno državo, ni posameznik (človek in državljan), pač pa narod. “Duha svobode”, ki ga izkazuje narodna država, smo lahko deležni le kot pripadniki naroda in ne kot kakršnikoli abstraktni državljani ali ljudje.

Pri reševanju nacionalnih vprašanj jugoslovanskih narodov in republik je Hribar na prvo mesto postavil pravico naroda do samoodločbe, šele nato pa vprašanje položaja republik in političnih meja med njimi. Pri tem se je poslužil praktičnega argumenta, češ da za zanikanjem narodne suverenosti stojijo interesi partije po podaljševanju svoje centralistične hegemonije. A praktična posledica vztrajanja pri načelu samoodločbe narodov in zavračanju problema znotrajjugoslovanskih meja v tem primeru je bila, da je vprašanje meja postalo

stvar posamičnih narodnih egoizmov. Proces plebiscitarnega samoodločanja narodov je namreč potekal v okviru obstoječih političnih enot, torej po historičnih mejah med republikami in tako je podvrženje ozemlja narodnemu načelu vodilo v razbijanje kakršnikoli možnosti za državljanstvo, ki izvira iz ozemlja. Če bi postopek urejanja napetosti med jugoslovanskimi narodi potekal po državljskem principu, vprašanje neskladja med republiški in etničnimi mejami morebiti ne bi dobilo usodnih razsežnosti. Narodna vprašanja bi se lahko urejala kot kulturna vprašanja, ki spadajo pod poglavje pravic zasebnikov. Tako pa se je narodno vprašanje vsililo kot nemogoči temelj državnosti, kar je vodilo v razpad države.

Ni zgodovinsko nepomembno, da sta tako pobuda kot tudi teoretska utemeljitev take poti preoblikovanja in razpada Jugoslavije prišli s slovenske strani. "Slovenski model" se je konec 80. let morda zdel smiseln z vidika slovenske narodnjaške elite, zbrane okrog Nove revije, in upravičen spričo relativno preproste etnične strukture SRS. Najbrž ni naključje, da so bili nosilci te naivnosti kulturniki in filozofi, torej ljudje idej in ne političnega realizma. Toda ko se je "slovenski model" samoodločbe narodov uveljavil tudi v drugih republikah z bolj zapleteno narodno strukturo, je to ob razpadu skupne države vodilo v katastrofo. V sami Sloveniji pa je paradoksnost – predvsem po zaslugi postkomunističnih in libertarnih političnih akterjev v ključnem obdobju – prevladal (ne sicer v celoti!) državljanski model urejanja nacionalnega vprašanja, s katerim je Hribar konec 80. let ostro polemiziral. Če bi se "slovenski model" uresničil tudi v sami Sloveniji, bi se Sloveniji verjetno pripetili veliko nasilnejši medetnični konflikti – ki jih je publicistika v času vojn v nekdanji Jugoslaviji prav paradoksalno poimenovala "balkanizacija". Slednja je teoretsko prišla iz Slovenije in v kombinaciji s srbskim in hrvaškim nacionalizmom pustila rušilne posledice drugod, v sami Sloveniji pa je bilo dovolj politične modrosti in sil, ki so se postavile po robu tem konceptom, da je politika krenila v drugo smer. Paradoksalno je, da si tista politična subjektiviteta, ki je sprožila "balkanizirajoče" ideje – torej slovenska narodnjaška desnica – že skoraj desetletje in pol prisvaja zgodovinske zasluge za osamosvojitve, demokratizacijo in stabilizacijo Slovenije in se hkrati samovšečno distancira od "balkanizacije" južnih sosedov, ki niso imeli te sreče, da bi narodnjaško desnico ustavile dovolj močne leve in liberalne subjektivitete tako kot v Sloveniji. Ena pomembnejših nalog zgodovinopisja v prihodnje je oceniti pozitivne posledice tega, da se novorevijaški scenarij reševanja slovenskega nacionalnega vprašanja ni v celoti uresničil.

DRŽAVA KOT TEHNIKA DRUŽBENEGA RAZVOJA

Druga smer novorevijaških razmišljanj o “normalni državi”, ki jo lahko delovno poimenujemo “tehnocentrična”, se je prav tako kot etnocentrizem začela oblikovati skozi kritiko jugoslovanskih razmer, le da je bilo v tem primeru vprašanje naroda in drugih kulturnih položajev potisnjeno na interesno obrobje. Glavno problematiko je tehnocentrizem videl v vsesplošni (ne le ekonomski) neučinkovitosti državnega aparata partijske države in jugoslovanskega modela socialističnega gospodarstva. Tehnocentrične kritike so bile bližje ekonomskemu in političnemu realizmu, zato so se od splošnih opazk že zgodaj preusmerile v programatske elemente.

Ta premik je prvi že leta 1983 opravil France Bučar. (Bučar, št. 15) Zavrnil je popularno dilemo med nacionalizmom in unitarizmom in izpostavil parazitško naravnost jugoslovanskega državnega aparata. Deloma gre, po njegovem, za podedovane “bizantinske družbene odnose” nefunkcionalnega izkoriščanja podložnikov in krepitev centralne oblasti v prid nosilcev privilegiranih položajev. Ta sistem je uveljavila že srbska elita v prvi Jugoslaviji, izpopolnil pa ga je leninistični etatizem, ki je iz ideoloških razlogov vse družbene podsisteme podredil vsemogočni in vseprisotni državi. Državni aparat o vsem odloča, hkrati pa posamezniki družbene moči ne pridobijo z zaslugami, pač pa z zasedanjem položajev v togi strukturi oblasti. Razlogi za parazitski razvoj državnega aparata naj bi deloma tičali v “kulturni tradiciji pojmovanja vloge države”. A ključen je pri tem Bučarjev premik od gole kritike “bizantinizma” in “orientalizma”, ki je kulturno rasistične narave, k razmisleku o različnih politično-ekonomskih modelih. Antagonizmi, ki se po Bučarju na videz kažejo kot mednacionalni konflikti, izvirajo predvsem iz neučinkovitega gospodarstva: gre za nasprotujoče si interese “med tistimi, ki so zainteresirani za čim večji proizvod, in tistimi, ki so zainteresirani samo za delitev.” Prvi so zainteresirani za ekonomsko odločanje po zakonitostih ponudbe in povpraševanja, drugi pa se skušajo opirati na politično moč in težijo k mogočnemu centralnemu državnemu aparatu, ki si podreja gospodarstvo. Rezultat drugega načina je igra ničelne vsote in ne rast, politično pa je dezintegrativna.

Učinkovito in integrativno gospodarstvo bi potrebovalo drugačno politično ekonomsko ureditev. Bučar se je jasno zavzel za scenarij demokracije in blagovno tržnega gospodarstva, kar je sedem let kasneje postala temeljna agenda vseh tranzicijskih držav. Bučarjev teoretski okvir je teorija družbenih sistemov in načelo funkcionalne diferenciacije. Cilj reform v Jugoslaviji bi morali biti funkcionalna ločitev sistemov in avtonomizacija družbenih subjektov na vseh ravneh. Eden glavnih ciljev reforme jugoslovanskega sistema bi bil po Bučarju v tem, da ekonomija pridobi primat pred državo: “Država ureja tisto, česar gospodarst-

vo samo ne more, vendar odvisno od njegovih zahtev.” Bučar je svoje zahteve po političnih spremembah in “likvidaciji antiekonomije” utemeljil v imanentno gospodarskih kategorijah učinkovitosti in funkcionalnosti. Partijskega etatizma ni zavrnil zato, ker je zatiralski, pač pa zato, ker je prevlada državnega aparata nad gospodastvom “neživljenjska” in vodi v stagnacijo. Kriterij zavrnitve pri Bučarju je torej ekonomski. Smisel demokracije je v tem, da “imajo vsi možnost, da uveljavijo svoje interese”, kajti “delitev družbenega proizvoda je rezultanta volje in interesov (...) avtonomnih družbenih subjektov.” Bučar je, skratka, demokracijo razumel predvsem kot tisto, kar se danes v pravni terminologiji Evropske unije imenuje subsidiarnost.

Naslednja etapa Bučarjevih razmišljanj (Bučar, št. 78–79), ki so vsebinsko vodila v program postsocialistične tranzicije in v ograjevanje od etnocentričnega pojmovanja države, se odvija od leta 1988 naprej, ko so intelektualne razprave o izhodih iz krize in drugačnih državnih modelih postajale čedalje bolj konkretne in tudi vplivne. Pokazal je, da se strukturna problematika jugoslovanske politične in gospodarske ureditve le navidezno kaže kot čisto nacionalno vprašanje. Nacionalno vprašanje je po Bučarju sicer nujni del reform Jugoslavije in celo “vrata k premagovanju vseh drugih” problemov, toda izhajajoč iz republik kot naslovnikov decentralizacije, ne pa iz naroda kot rodovne skupnosti.

Družba po Bučarju sestoji iz relativno prostovoljnih in dogovornih agregacij, v katere vstopajo posamezniki na podlagi svojih interesov. Narod je v moderni ena od legitimnih agregacij, nikakor pa nima privilegiranega mesta. Narod je po Bučarju eksplicitno “interesna skupnost” in kot tak ima vso pravico in dolžnost, da se v svoji interesni povezanosti zavaruje z vsemi sredstvi, ki jih ima na voljo. Najvišja stopnja zavarovanja je oblikovanje lastne države: narod se preoblikuje v nacijo.” Skrb za varovanje nacionalnih interesov “ni nikakršno prazno govoričenje in sanjarjenje o preteklosti (...) Gre za zelo konkretne interese, ki jih vsi pripadniki posameznega naroda z osebno emancipacijo čedalje bolj jasno pojmujejo kot svoje lastne, tudi osebne interese. Gre preprosto za možnost ohranjanja življenjske ravni, (...) kulturnega, znanstvenega in tehnološkega razvoja, (...) ohranjanje in razvoj najširših možnosti razvoja slehernega posameznika” ipd.

Nacionalna država ni edini način zavarovanja nacionalnih interesov: mogoče so tudi širše državne ali gospodarske integracije. Državni status Slovenije je za Bučarja odprto vprašanje in ne nuja. Slovenija se lahko pogovarja o vključitvi v preoblikovano Jugoslavijo ali v evropske in druge mednarodne integracije ravno tako legitimno kot o samostojni državi: vse to je odvisno predvsem od spreminjajočih se interesov. Smisel slovenske suverenosti je v tem, da Slovenci obravnavajo jugoslovanstvo z vidika svojih interesov (in ne narobe) “v

vseh zadevah, kjer menijo, da so enotno prizadeti njih interesi kot nacije”. Za Srbe je spričo njihovega večinskega položaja jugoslovanstvo že lahko njihov primarni interes in ga postavljajo pred republiške interese, za Slovence pa morajo biti jugoslovanske povezave izpeljane, zato se lahko o njej le sproti sporazumno dogovarjajo. Isto logiko je Bučar leta 1990 (Bučar, št. 95) apliciral na izziv vključevanja v evropske integracije. Ustanavljanje nacionalne države zaradi države same je ocenil kot anahronizem: “Prizadevanja za slovensko državnost so smiselna samo, če pomenijo delovanje v skladu s težnjami sodobnega razvoja v naddržavnost.” Moderna nacionalna država je po Bučarju nastala predvsem zaradi “racionalnosti upravljanja družbenih procesov”. Slovenija se je leta 1918 vključila v Jugoslavijo, da bi se zavarovala pred grabežljivimi sosedi in nadomestila zgodovinske zaostanke, proti koncu 20. stoletja pa je zavarovanost pred pritiski razvitejših postala grožnja, ki zavira gospodarsko napredovanje. Izolacionistična Jugoslavija, zaprta pred tujo konkurenco, je za Bučarja predvsem razvojno zgrešen koncept, nevarnost etnične asimilacije pa šele izpeljanka. Če nočemo, da vprašanje asimilacije na jug oz. sever in zahod postane spet aktualno vprašanje, je potreben paradigmatski premik “iz količinskega načela v kakovostnega”, torej iz pasivne strategije brambovstva v aktivno strategijo povezovanja, tekmovanja in izpopolnjevanja.

Drugo paradigmo ponujajo integracije z najrazvitejšimi državami, toda tam se pomen klasične nacionalne države zmanjšuje in čedalje pomembnejše postajajo nove oblike mednarodnega sodelovanja ter večanje diferenciacije družbe in avtonomizacija posameznikov. Država se mora preoblikovati iz modernega koncepta, ki temelji na varovanju ozemlja in zakonitega reda s sredstvi sile, v družbeni servis, ki lajša odpiranje v svet in izkoriščanje razvojnih priložnosti. Akterji v globalni družbi so zelo različni in država je lahko eden od partnerjev, ne pa ekskluzivni kanal za usmerjanje vseh oblik sodelovanja. V kontekstu globalizacije nacionalno vprašanje ni več posebno zanimivo, če ne vodi v nacionalistično postavljanje ovir globalnim tokovom. Na slovensko nacionalno državo nihče – npr. nekdanji nelagodni sosede – ne more biti posebno ljubosumen, pomembnejše je, da je ta država globalno kompatibilna. Samostojna Slovenija je Bučarju pomenila prehod iz Jugoslavije v evropsko skupnost, iz centralizma v demokratično enakopravnost pri odločanju in iz kvantitativne v kvalitativno razvojno paradigmo. Nacionalna suverenost je sicer del tega prehoda, vendar ni cilj sama na sebi, saj je vsebinsko vključena v okvire globalizirajoče se družbe najrazvitejših. Nacionalno vprašanje je bilo za Bučarja torej predvsem vprašanje vsebine (družbenega razvoja), ne pa enote (naroda, nacije, nacionalne države). Svojo argumentacijo v zvezi z nacionalnim vprašanjem je Bučar razvijal pred-

vsem v horizontu ekonomije in razvojne sociologije, v vprašanja metafizike naroda, nacije in družbene moči, na katera je naletel, pa se ni poglobljajal.

VOLJA DO MOČI: TEHNOLOŠKA NACIJA IN TEHNOLOGIJA NACIJE

Izvirno sintezo obeh velikih tematik nacionalnega vprašanja v Novi reviji, samobitnosti naroda in družbenega razvoja, je izdelal Ivan Urbančič. (Urbančič, št. 57) V izhodišču je zapisal, da nacija “samoniklo nastane kot zgodovinska sinteza etnične strukture in družbenoekonomske strukture”, takoj zatem pa je nacijo redefiniral v “sistem moči kot najvišji, dejanski in absolutni subjekt te epohe”. Nacija je zgrajena kot enotnost ali povezava med narodom in sistemsko organizirano družbo (politični sistem, narodno gospodarstvo itd.), po svojem nastanku pa je deloma pojav sui generis, ki ga je Urbančič mislil v biološki perspektivi, deloma pa metafizičen pojav. “Samovzpostavitev, samoodločanje in samodoločanje” nacije je zanj “avto-matična dinamika”, ki jo je primerjal z organizmom, katerega cilj je življenje: obstanek, reprodukcija in rast ali širitev. Na drugi strani naj bi bilo gibalno te sociobiološke samoniklosti, ki jo je Urbančič opisno zapopadel z metaforami novoveške filozofije narave, metafizično: moč in nietzschejanska volja do moči. Nacionalna država “zedinjuje v organizirano celoto vse vsebine svoje družbe”, nosilec subjektne moči tega zedinjevanja in organiziranja pa je nacija.

Narod pomeni identiteto in mejo nacije, toda nacija je več kot narod: je subjekt moči. Nacija je metafizično “močnejša” od naroda, saj si v procesu samoutemeljevanja “podreja ‘najdeni’ izvorni etnično faktični človeški rod (...) v svoje osnovno sredstvo. Tak izvorni narod dobi torej v naciji kot sistemu moči naravo nacionalnega samosmotra in obenem sredstva.” Nacionalizem je podreditev naroda “pod cilj ali smoter” nacije, da ta dobi svojo “identiteto in mejo svoje dejanskosti”. Narod je predobstoječi družbeni material, ki se ga posluži nacija v procesu samoproizvodnje. Bistva nacije ni mogoče dojeti v kakršnikoli predmetnosti, saj je nacija “lastni proizvod in proizvajalna sila obenem”, vse njene sestavne vsebine pa “so le sredstva njene samoproizvodnje kot sistema moči, katere smoter je stalna rast”. Bistvo nacije kot procesa in kot pojava rastočega kozmosa je lahko le v volji do moči.

Ena od Urbančičevih poant v 57. številki (Urbančič, št. 57) je bila v tem, da se epoha nacije ravnokar izteka in da nacionalni sistem samoproizvodnje absolutnega subjekta izgublja svojo vlogo. Zato se lahko narodnost sprosti iz ujetosti v dialektiko sredstva in smotra nacije in se postavi kot dejstvo “prebivanja ali domovanja” ljudi. Narod se lahko osvobodi subjekta volje do moči in postane čista eksistencialnost, ki svojim pripadnikom ponuja heideggerjansko

“domačnost”. Epohalni prelom nakazuje “informatična kibernetizacija sistemov”. Aktualna jugoslovanska partijska država temu prehodu ne zmore slediti, saj je strukturirana kot moderna država nacionalne epohe. Partija nastopa kot “absolutna subjektivna sila” in kot taka ustreza konceptu nacije, njena strategija absolutne vladavine pa nacionalizmu. “S samim dejstvom absolutne nadrejenosti države kot objektivacije organizirane absolutne vodilne subjektivne sile – partije – vsak sistem real-socializma nujno učinkuje nacionalistično,” saj si hoče s silo podrediti vse izstopajoče. Partijski nacionalizem zavira težnjo modernih družb po naraščajoči diferenciaciji in avtonomizaciji podsistemov, saj morajo vsi družbeni člani “svojo avtonomnost ‘oddati’ političnemu sistemu in politični birokraciji”. Enako kritično je ocenil nacionalizme posameznih jugoslovanskih narodov.

Ključni prispevek Urbančičeve argumentacije v tej razpravi (Urbančič, št. 57) pa je meril v nasprotno smer: vprašanje legitimnosti nacionalizma. Republike že zaradi svojega državnostnega statusa proizvajajo učinek nacije, toda republika oz. država kot nacionalna enota nastane na dva različna načina: ali umetno, z zunanjo imperialno prisilo (npr. BiH ali Vojvodina) ali pa iz lastnega nacionalnega gibanja (Slovenija). Legitimnost nacionalistične zahteve po lastni državni enoti za Urbančiča ni toliko v naključnih zgodovinskih okoliščinah, pač pa v sami zahtevi kot dejanju moči. Državnost BiH je dvomljiva, saj ni proizvod nikakršnega dejanskega bosanskega nacionalističnega gibanja, državnost kosovskih Albancev pa je spričo njihove vitalnosti in politične zgoščenosti že upravičena, čeprav je zgodovinsko še ni. Nacija ima pravico do samovzpostavitve takrat, ko jo je sposobna sama izpeljati in ohranjati (tudi s silo). Zadosten pogoj za nacijo je torej že sam nacionalizem, tudi če nacija še nima lastne države, kajti ne gre za vprašanje pravnega statusa, pač pa za vprašanje subjekta volje do moči.

S tem prehodom od polemike z jugoslovanskim partijskim psevdonacionalizmom k metafiziki nacionalizma se je Urbančič v svojem prispevku za 57. številko Nove revije vrnil od izziva postnacionalne družbe (kvalitativnost) v skrb za sam obstoj slovenskega naroda (kvantitativnost) kot temeljno politično vprašanje Slovencev konec 80. let 20. stoletja. Eksplicitno se je zavzel za “pozitivni nacionalizem v smislu hotenja in ohranjanja nacije kot sistema moči” kot manjkajočo in potrebno vsebino “slovenske politike”. Tematiko takšne ali drugačne nacije, ki jo je v izhodišču prispevka še imel za simptom razvojnega zaostanka, je povzdignil v osrednje politično vprašanje in se tako oddaljil od agende družbenega razvoja, pri kateri je vztrajal France Bučar. Preusmeritev bi bilo mogoče upravičiti z dejstvom, da je politična kriza v takratni Jugoslaviji silila k postavljanju elementarnih pred kvalitativnimi vprašanji, toda odločitev za nacionalistično namesto razvojne interpretacije krize je vodila predvsem k

drugačni rešitvi: nacionalistični in vsaj potencialno nasilni. Horizont reforme Jugoslavije kot celote se je umaknil skrbi za oblikovanje separatnih nacionalnih držav, to pa je skupaj z vprašanjem neustreznosti meja, ki sta ga načela Hribar in Urbančič, vodilo v politiko tribalizacije in vojne.

Medtem ko je Urbančič svoj prispevek v 57. številki sklenil v duhu skrbi za elementarni obstoj slovenske nacije, je prek te stopnje (odločitev za Slovenijo) dve leti kasneje (Urbančič, št. 85–86) prešel na vprašanje, kako uresničevati “pozitivni nacionalizem”, in se vrnil k razvojni interpretaciji nacionalnega vprašanja. Glavni nameni razprave so bili heideggerjanski prikaz “ontološke vprašljivosti” Jugoslavije, razčlemba bistva njene krize in prikaz možnosti za njeno rešitev. Tukaj naju zanima predvsem prvo poglavje “Osnutek moderne filozofije politike, posebej glede na krizo Jugoslavije”, ki je kljub zgodovinskemu zaprtju možnosti za rešitev Jugoslavije ostalo pomembno filozofsko in programatsko izhodišče za praktično slovensko politiko.

“Epohalno moderno bistvo države” je po Urbančiču načelo produktivnosti, po katerem poteka samo-produkcija družbe, države in nacije “v vseh njenih momentih, sestavinah in na vseh ravneh, vštevši produkcijo državljanov kot njenih individuov”. Moderna država je “v svoji totalnosti (...) podrejena zakonu produktivnosti. In od njene poslušnosti ali neposlušnosti temu zakonu je odvisna njena uspešnost ali kriznost”. Sodobna država je za Urbančiča “totalen, vsezajemajoč samoproduktivni dinamični sistem”. Kot taka je skorajda sinonim za družbo, le da je v pojmu države izpostavljen vidik enotne organizacije oz. proizvodnje reda, medtem kot je pojem družbe bolj entropičen. Cilj državne organizacije je “vseobsegajoče ustvarjalno podjetništvo nacije/države”, sredstva pa so “zavestna strnitev prizadevanj za doseganje splošnih nacionalnih ciljev, ki zahtevajo samozavestno discipliniranje, primerno solidarnost, samosvojo moralo, ustrezno askezo itd. državljanov”.

Odklanjanje od zakona produktivnosti vodi državni sistem moči v nemoč, v stagnacijo in krizo, iz katere se je mogoče izvleči le s sistemsko spremembo. V nasprotnem primeru vladanje regresira iz tehnologije upravljanja in proizvodjanja družbenosti v surovo silo in nasilje. Urbančič je demokracijo kot alternativo propadajoči oblasti, ki se ohranja s pomočjo “primitivne sile”, dosledno navezal na horizont družbene produktivnosti. Demokracija po Urbančiču ne pomeni vladavine ljudstva ali njegovih predstavnikov, saj so lahko posamični interesi tudi destruktivni. Mero demokraciji določa zakon produktivnosti – toda produktivnosti nacije/države kot celote. “Demokracija se v moderni dobi godi kot optimalno učinkovita ali produktivna politična tehnologija totalnega sistema nacije/države v svoji samo-produkciji. Pri taki demokraciji principialno ne gre za to, da bi ‘vladalo ljudstvo’, ampak za to, da bi se čim bolje in (...)

usklajeno odvijala (...) moderna produkcija sistemov.” Bolj konkretno je prednost demokracije kot politične tehnologije v sposobnosti usklajevanja interesov državljanov z interesi in regulativami države. Ali še nekoliko bolj totalitarno rečeno: “Tisto zares in temeljno vladajoče v zgodovini moderne dobe je produkcija s svojim zakonom produktivnosti, medtem ko ‘ljudstvo’ ali ‘narod’ ‘vlada’ le iz poslušnosti temu zakonu – prav to je bistvo za učinkovito demokracijo.” Smisel prestopa v poznomoderno “informacijskokibernetično” in demokratično družbo, ki ga obstoječa Jugoslavija ne zmore, je bil za Urbančiča v vpeljavo višje kvalitativne stopnje družbene proizvodnje. Očitke tehnokratizma in antihumanizma, ki bi ga utegnili doleteti, je Urbančič vnaprej zavrnil s tezo, da produkcije in tehnologije ni mogoče ločiti od moderne ga bistva človeka in človeškosti. Vsa nemška klasična filozofija, vključno z Marxom in Nietzschejem kot njenima iztekoma, je pomenila “tehnokrata kot tip zgodovinskega, modernega bistva človeka.” Moraliziranje ob tem prav nič ne pomaga, humanistična obljuba “informacijskokibernetične” epohe pa celo nakazuje dovršenost družbene organizacije v primerjavi s surovostjo in primitivnostjo modernega industrializma.

Medtem ko je moderna država organizirano stanje družbe po načelu produktivnosti, nastopa nacija kot subjekt tega (samo)organiziranja, ki prek vključitve narodnosti oz. “faktičnega jezika” kot baze vnaša identiteto samoproduktivnemu sistemu, ki bi bil sicer naključen. Toda ker tudi faktični nacionalni jezik ni nadzgodovinska danost, temveč je govorica nacionalnega izobraženstva in posebnih nacionalnih ustanov (šole, občila), se “tudi sam produktivno ustvarja v procesu geneze in razvoja nacije/države iz ‘danega’ ljudsko-jezikovnega ‘materiala’.” Splošni nacionalni cilji, ki jih je treba poznanstvenjeno proizvajati, zajemajo tudi “proizvodnjo smisla, kulture, samoproduktivno naroda itd.”. Nacija tako navidezno črpa lastno identiteto in smoter iz nečesa zunanjega, a hkrati to zunanje v procesu nacionalizacije šele proizvaja. Legitimacija nacije zunaj volje do moči je potvorba taiste volje do moči – in ta paradoks je moč celovito misliti le v horizontu nacionalističnega gibanja, to pa je ob vseh filozofskih razdelavah obenem tudi ključ do razumevanja značilnih Urbančičevih protislovij. Urbančičeva metafizika nacije je nekonsistentna le z vidika racionalnega uma, s položaja nacionalističnega subjekta volje do moči pa se kaže kot povsem smiselno mišljenje.

V Urbančičevi interpretaciji državljske svobode in demokracije kot svobode države (dejansko so tu poudarjeni produktivnost, red in moč kot pogoji dejanske suverenosti) je nakazan paradigmatški premik od narodnjaške politike gibanja k podjetniškemu konceptu upravljanja države (menedžerizem). Prva paradigma zgodovinsko ustreza gibanju za osamosvojitve Slovenije in obdobju

prve demokratično izvoljene vlade in prvih strank, drugo programsko zasnovo pa so prevzele in izpopolnile vlade liberalne demokracije. Urbančičev metafizični dosežek je v tem, da je oba koncepta, tako narodnjaškega kot menedžerskega, povezal, saj je zakon produktivnosti in produktivno naravo nacionalnih ciljev v nasprotju s kratkoročnim menedžerskim pragmatizmom cepil tudi na nacijo kot tako. Nacija postane velikansko (samo)proizvajajoče podjetje, nacionalizem pa tehnologija moči.

Urbančičeva teorija nacije kot zmes sistemske sociologije in ekonomije (sredstva) ter filozofskega nihilizma (smotri) se odpira v dvojno programatiko, ki zaznamuje celotno postsocialistično obdobje: na eni strani v neoliberalno tranzicijo, na drugi pa v nacionalizem v mehkejših ali trših različicah. Razmerje med vplivoma obeh političnih agend, nacionalistične in razvojne, se je v praksi v obdobju postsocializma spreminjalo in je (bilo) odvisno od trenutnih nosilcev oblasti. Zdi se, da je vpliv nacionalistične agende na uradno vladno politiko v Sloveniji odvisen predvsem od vključenosti "novorevijaških elementov" na položaje oblasti, in ta je od sredine 90. let 20. stoletja slabela. Prevladala je liberalna agenda družbenega razvoja, ki narodni element občasno izpostavi kot element identitete, ki pa je kot ekonomsko nepomembna kategorija marginalizirana na dnevnem redu vladne politike. Polje smotrnosti tega političnega programa (razvoj družbe) se je razširilo z narodnega na širše kolektive (Evropa), obenem pa se je preusmerilo tudi k posamezniku in njegovemu materialnemu položaju. Čista nacionalistična agenda je v letih po osamosvojitvi Slovenije kmalu postala obrobna, kar pa še ne pomeni, da ne učinkuje: učinke povzroča predvsem na "obrobnih" družbenih položajih (pravno deprivilegirani prebivalci, etnične manjšine, tujci, prestopniki meja itd.), v jedru družbenih interesov pa ima dobesedno obrobni pomen. Urbančičeva tehnonacionalistična sinteza obeh novorevijaških interpretacij nacionalnega vprašanja pa se je, verjetno na srečo, razcepila na dvoje ločenih programov in se ni uresničila neposredno kot celota. Če bi jo prevzela neka politična subjektiviteta, ki bi se povzpela na oblast, je vprašanje, ali bi Slovenija danes sploh bila relativno demokratična, stabilna in gospodarsko uspešna država.

SKLEP

Novorevijaška pojmovanja države in nacije v 80. letih lahko razporediva v tri mišljenjske figure.

1. Nacionalizem: nacija zahteva državo. Nacija se spontano rodi kot moderni subjekt volje po družbenem redu, ki svojo identiteto črpa iz predpolitične narodne skupnosti. Njena glavna zahteva je zahteva po narodni državi, kajti države ne razume le kot prak-

tično sredstvo za uresničevanje nacionalnih ciljev (večanje moči nacije), pač pa stoji na mestu občega sredstva in občega cilja nacije. Nacionalizem zgodovinsko nastopi v okoliščinah, v katerih se je slovenstvu zastavljal predvsem izziv obstoja oz. zaščite pred izničenjem ali podrejenostjo. Nacija je sistem moči, ki ogroženemu narodu zagotovi obstanek v nevarnem svetu. Obenem pa se nacija kot samoproizvodni subjektni režim tudi osamosvaja od naroda in ga instrumentalizira. Protislovno razmerje med samoutemeljevanjem nacije v zunanjih dejstvih (narod, zgodovina, ...) in med tehnologijo proizvodnje nacije dobi smisel le s stališča samega nacionalističnega gibanja. To je na prelomu med 80. in 90. leti 20. stoletja videlo glavni politični problem v položaju slovenskega naroda in je rešitev iz splošne krize jugoslovanske družbe iskalo v ustanovitvi lastne države. Njen smisel naj bi bil predvsem v tem, da je slovenska. Glavni predstavnik te figure mišljenja nacionalnega vprašanja v Novi reviji je bil Tine Hribar, ki se je delno odpiral tudi proti naslednji fazi.

2. Nacija proizvaja. To mišljenje ustreza zgodovinskemu položaju, v katerem obstanek naroda in nacije ni več bistveno vprašanje in ga nadomesti logika učinkovitosti in produktivnosti družbe. Nacionalno vprašanje je interpretirano kot strategija za gospodarsko uspešnost in za to potrebnih družbenoupravljaljskih tehnologij. Država ne nastopa več kot obči cilj in tudi ne kot obče sredstvo, je pa še vedno referenčni okvir uresničevanja nacionalnih ciljev, saj z aktivno (razvojno) in pasivno (urejanje konfliktov med interesi) politiko olajšuje družbeni razvoj. Pojem nacije učinkuje predvsem tranzitivno od prve k drugi figuri, s prehodom v tretjo figuro pa vloga nacije kot absolutnega subjekta volje do družbenega reda usahne. Že v drugi fazi nacija kot "gibalec" družbe izgublja pomen – poudarek je na produktivnosti. Narod postane nepolitična in skorajda naključna kategorija. Nacionalizem povzroča učinke samo še na družbenem obrobju. Druga figura interpretacije nacionalnega vprašanja je teoretsko omogočila prehod od demosovskega nacionalizma, ki je potencialno protirazvojen, v eldeesovsko postsocialistično uvajanje kapitalizma. Glavni novorevijaški avtor te figure je France Bučar, ki pa je že sredi 80. let nakazoval možnosti za tretjo figuro.
3. Samoukinitev države. Z razvojem produktivnih sil potreba po geografsko omejeni nacionalni državi kot instrumentu za uvajanje kapitalizma odpade. Produktivnost družbe preraste okvire nacionalne države in zahteva integracijo v globalne regulacijske povezave in produkcijske okvire. Subjekt zahteve po družbenem redu in produktivnosti ni več lokalna nacija, temveč družba kot taka. Nacija s stališča uspešnosti kapitalizma postane nepomemben pojav – razen če bi delovala zaviralno – zato se iz središča političnega hotenja prestavi na zasebno področje, kjer skuša zagotavljati identitetno domačnost posameznikom, izpostavljenim tesnobi, ki jo povzroča globalizirajoča se družba. Državna suverenost se samoukine v procesih globalizacije, nacionalizem pa postane stvar zasebnosti (folklora). Tretja figura zgodovinsko ustreza vključevanju posttranzicijske Slovenije v nadnacionalne integracije, na katere država pre-

nese izvajanje nacionalne suverenosti, in v stapljanje nacionalnega gospodarstva v regionalnih in globalnih trgih.

Medtem ko prva figura (nacionalizem) pomeni domicil mišljenja Tineta Hribarja (s preходом v drugo) in druga (tranzicija) domicil Franceta Bučarja (s preходом v tretjo fazo), je za tehnonacionalistično interpretacijo nacionalnega vprašanja pri Ivanu Urbančiču značilno nihanje oz. gibanje na vseh treh območjih hkrati. Hribarjevo nacionalistično mišljenje je imelo svoj zgodovinski kontekst v nacionalizaciji slovenske politike v obdobju razpada Jugoslavije in osamosvojitve Slovenije. Bučarjevo družbeno razvojno agendo je prevzela politična tehnologija tranzicijskega obdobja uvajanja kapitalizma v Sloveniji in jo pripeljala do nakazanega izteka v globalni kapitalizem. Na tej točki politična filozofija ni več potrebna (novorevijaško "vprašanje nacije" se je lahko razvijalo le v tem kontekstu), saj jo nadomesti družboslovna, zlasti ekonomska znanost o racionalnem upravljanju družbenih procesov. Za Urbančiča pa je značilna adornovska nesočasnost sopostavljenih konceptov (nacionalizem in produktivnost), ki ne vodi v kronološko zaporedje treh stadijev "nacionalnega vprašanja", temveč učinkuje kot mišljenjski totalitarizem.

VIRI

- Bučar, France. "Jugoslovanska kriza ali kriza jugoslovanstva" *Nova revija* 78/79 (1988): 1571–1589.
- Bučar, France. "Program združene Slovenije" *Nova revija* 69/70 (1988): 254–262.
- Bučar, France. "Slovenija med Balkanom in Evropo" *Nova revija* 91 (1989): 1491–1503.
- Bučar, France. "Slovenska država in evropska naddržavnost" *Nova revija* 95 (1990): 347–357.
- Bučar, France. "Socializem in nacionalno vprašanje pri nas" *Nova revija* 15/16 (1983): 1730–1740.
- Bučar, France. "Vprašanja in hipoteze o vzrokih jugoslovanske krize" *Nova revija* 46/47 (1986): 394–399.
- Cerar, Miro ml. "Državnost Slovenije" *Nova revija* 95 (1990): 308–315.
- Čavoški, Kosta in Vojislav Koštunica. "Komentar k Tezam za Ustavo Republike Slovenije" *Nova revija* 78/79 (1988): 1538–1544.
- inič, Zoran. "Enotnost ali svoboda" *Nova revija* 78/79 (1988): 1547–1551.
- Hribar, Tine. "Gentilizem in antigentilizem" *Nova revija* 65/66 (1987): 1580–1585.
- Hribar, Tine. "Komparativna analiza 'Tez za Ustavo Republike Slovenije' in srbskih 'Predpostavk in načel ustavnih sprememb'" *Nova revija* 78/79 (1988): 1531–1537.
- Hribar, Tine. "Slovenska državnost" *Nova revija* 57 (1987): 3–29.
- Klinar, Peter. "O osamosvajanju in integriranju Slovenije" *Nova revija* 95 (1990): 296–307.
- Klinar, Peter. "Slovenski intelektualci o slovenski narodni in nacionalni suverenosti" *Nova revija* 80 (1988): 1954–1959.
- Kristan, Ivan. "Pravica do samoodločbe slovenskega naroda" *Nova revija* 95, (1990): 284–295.
- "Majniška deklaracija 1989" *Nova revija* 83/84 (1989): 587.
- "Osamosvojitve Slovenije" (uredniški uvodnik) *Nova revija* 95 (1990): 241–243.
- "Predpostavke in načela ustavnih sprememb : prispevek Društva književnikov Srbije ter Sociološkega in Filozofskega društva Srbije k javni razpravi o ustavi" *Nova revija* 78/79 (1988): 1525–1530.
- Pirjevec, Dušan. "Vprašanje naroda" *Problemi* 91/92 (1970).
- Pučnik, Jože. "K političnemu sistemu republike Slovenije" *Nova revija* 95 (1990): 459–461.

“Teze za slovensko ustavo” *Nova revija* 78/79 (1988): 1509–1524.

Urbančič, Ivan. “Jugoslovanska ‘nacionalistična kriza’ in Slovenci v perspektivi konca nacije” *Nova revija* 57 (1987): 30–56.

Urbančič, Ivan. “Nekaj skic za začetek Nove revije : nadaljevanje” *Nova revija* 2 (1982): 227–231.

Urbančič, Ivan. “O slovenstvu in filozofiji” *Problemi* 91/92 (1970).

Urbančič, Ivan. “O smislu državnosti naroda” *Nova revija* 95 (1990): 268–283.

Urbančič, Ivan. “Pismo o krizi” *Nova revija* 54/55/56 (1986): 1787–1803.

Urbančič, Ivan. “Sedemdeset let Jugoslavije” *Nova revija* 85/86 (1989): 789–817.